

AS AGRUPACIÓNS SINFÓNICAS NA CIDADE DA CORUÑA

Antonio Portela Rodríguez

Antecedentes

A aparición da orquestra sinfónica tal e como hoxe a coñecemos foi un proceso paulatino de adaptación e ampliación da orquestra barroca coa suma de novos instrumentos e o cambio ou desaparición dalgúns dos antigos. Feitos importantes foron a evolución dos instrumentos de corda, a invención do clarinete, as melloras técnicas dos instrumentos de metal e madeiras, a ampliación da percusión, e a desaparición do clavicembalo, xunto coa incorporación de novos instrumentos con novos timbres.

Ata o século XIX a Igrexia foi o principal sostén dos músicos e compositores, e as catedrais mantiñan capelas de música máis ou menos numerosas para dar servizo ó culto. Na cidade o principal foco musical era a *Colegiata de Sta. María*, que mantivo unha capela bastante numerosa ata aproximadamente 1850; os músicos eran contratados segundo as necesidades e non tiñan emolumentos estables. Estes músicos tamén facían traballos extra, aínda que moitas veces o tiñan prohibido, tocando nas funcións de ópera que naqueles tempos aparecía por estas terras (o Coliseo da rúa da Florida fundouse en 1771) en agrupacións que aínda non poderíamos chamar “sinfónicas”, pero que foron a semente das futuras orquestras.

A partires do século XIX a Igrexa perderá capacidade económica para poder soste as capelas; isto, sumado á expansión da ópera italiana, fixo que a música culta se desprazase aos teatros e salóns. En Galicia a cultura musical europea fluía principalmente a través dos portos de mar (A Coruña e Vigo) e as viaxes dos comerciantes, principalmente a Madrid e ás capitais europeas. Tamén foi importante o papel das guarnicións militares, que posibilitaban o intercambio cultural; proporcionaban músicos e sobre todo un público con tempo libre e posibilidades económicas. Moitas compañías de ópera facían escala obrigada na Coruña para embarcar cara a América e incluso se estableceron na nosa cidade algunhas delas de forma definitiva (Settaro, Marchesi...)

Na nosa cidade ó público tiña acceso ás obras que se escoitaban fora das nosas fronteiras e demandaba e apreciaba a música. Na cidade actuaron artistas como Sarasate, Rubinstein e Falla¹; a segunda sinfonía de Beethoven era coñecida en vida do mestre (incluso antes da súa estrea en Madrid), e a ópera *Norma*, de Bellini, estreábase en 1843, só 12 anos despois da súa estrea en Milán.

Por outra banda, non podemos esquecer o atraso e aillamento que Galicia padeceu historicamente, que a cidade era pequena (20.000 habitantes en 1850), e sobre todo que o período do que estamos a falar estivo cheo de guerras e penurias. A pesares diso, a actividade musical foi sempre moi notable.

¹ Manuel de Falla acompañaba á soprano Jadriga Lahouska.

As primeiras orquestras locais contaban en grande medida con músicos amateurs da burguesía local, que facían música por pracer no seu tempo libre e probablemente serían os mesmos nas distintas agrupacións; lóxicamente a súa actividade era moito menor que a das orquestras profesionais de hoxe en día. Deste caldo de cultivo saírían máis tarde na cidade figuras como Marcial del Adalid e Andrés Gaos, por exemplo, que sen dúbida deron un extraordinario impulso á vida musical coruñesa da época.

Primeiras agrupacións

Os primeiros datos de orquestras sinfónicas na cidade son só indicios, por desgracia. Sabemos (por recibos existentes no Arquivo Municipal) de pagos a músicos das orquestras que actuaban en funcións benéficas desde 1826, onde se escoitaban “*sinfonías ejecutadas por los señores aficionados de este Pueblo*”, e da existencia en 1833 de “*Funciones Filarmónicas*”. No arquivo de Marcial del Adalid aparece unha serie de particellas encuadernadas en Casa Arza (A Coruña) en 1827 con obras de Mozart, Beethoven, Rossini, etc.², que suxiren a existencia previa dalgunha orquestra na cidade. Como anécdota, incluímos que en 1839 foi multado por escándalo un baixo, compoñente da *Compañía Filarmónica Bargas*, que non sabemos si era da cidade ou foránea.

A primeira aparición documentada dunha orquestra, con carácter máis ou menos estable, é a **Orquesta del Salón Filarmónico** (máis tarde “*Teatro de la Franja*” ou “*de Variedades*”, inaugurado en 1823), citada por Manuel Murguía, que constaba duns 25 ou 30 músicos, todos eles afeccionados. Por desgracia non temos moitos datos, aparte dun recibo de 1834 da contratación de 14 músicos, con nomes e apelidos, e un bombo, que cobraba a metade (¿?). O seu director naquela ocasión sería Antonio Fuertes, clarinetista. Desta época (1842) conservamos o anuncio dun recital de voz e piano “*con los mismos precios que la ópera*”.

O Teatro Principal (hoxe Rosalía Castro) inaugurouse en 1838, e contaba coa **Orquesta del Teatro Principal**, da que non coñecemos a data de fundación, aínda que sí sabemos que participa nos *Juegos Florales de La Coruña* (1861) e nas honras fúnebres de Curros Enríquez (1908). Os seus directores foron, entre outros, Canuto Berea (1862), Catalá, Hilario Courtier, Ángel Castillo (1896) e Canuto Berea Rodrigo (despois de 1897). Sabemos tamén que o concertino en 1875-76 era Enrique Broca, violinista madrileño. O incendio do teatro en 1910 seguramente paralizaría a súa actividade por algún tempo e supoñemos que puido propiciar o desmembramento da orquestra.

A *Reunión Recreativa e Instructiva de Artesanos* (Circo de Artesanos), fundada en 1847, tivo xa de inicio unha clara orientación musical, creándose a **Orquesta de la Sociedad de Artesanos** ese mesmo ano. Foi dirixida por Canuto Berea, José Courtier, Jorge Iáñez, Felipe Bascuas e en 1887 o seu director era Joaquín Lago. A

² Vl.1 e 2, vla, vc, cb, fl 1 e 2, cl 1 e 2, ob 1 e 2, fgt 1 e 2, trompa 1 e 2, clarín (trompeta) 1 e 2, trombóns e timbales.

orquestra contaba cunha plantilla algo descompensada no momento da súa fundación: 8 violíns, 1 cello, 2 contrabaixos, 1 frauta, 6 clarinetes, 1 fagot, 2 cornetíns, 1 clarín (trompeta), 2 trompas, 2 guitarras e 3 cantantes. No Circo de Artesanos actuou Pablo Sarasate en 1852 e 1896, xunto á orquestra local que interpretou a obertura Guillermo Tell de Rossini entre outras obras. A orquestra tivo unha vida azarosa e desfíxose e volveu organizarse en varias ocasións; en 1898 os músicos ían conseguir salarios fixos, de 300 ptas. ó mes. En 1917 crearíase a "*Orquesta Infantil*", dirixida por Ricardo Morales.

Chegados a este punto é obrigado mencionar a Canuto Berea Rodríguez (1836 - 1891), fundador da primeira tenda de música da cidade, propietario dun salón de concertos (*Sala Berea*, na calle Real) e impulsor dunha tertulia musical da que sairía a orquestra, na que o seu fillo Canuto Berea Rodrigo tocaba o violín e máis adiante ía dirixir. Íste continuaría o labor do seu pai, participando activamente na fundación da Sociedade Filarmónica, da que falaremos máis adiante.

En 1878 fúndase a sociedade "*Lope de Vega*", que contaba con sección de música e orquestra, aínda que non temos máis datos.

Século XX

O século XX comenza coa creación da *Sociedad Filarmónica* en 1904, patrocinadora en adiante da maioría dos eventos musicais na Coruña. Fundaríase a ***Agrupación de Instrumentos de Arco de la Sociedad Filarmónica Coruñesa*** en 1917, dirixida por José Doncel, Canuto Berea Rodrigo (ata 1925) e Alberto Garaizábal (1933), con 34 compoñentes: 10 violíns I, 10 violíns II, 6 violas, 6 violoncellos e 2 contrabaixos. Os seus compoñentes eran todos coruñeses, na súa maioría afeccionados. En 1927, en formación sinfónica, estreaba a obra *El monte de las ánimas*, de Rodríguez-Losada baixo a dirección do compositor. Tamén creóuse unha Orquestra Infantil, dirixida ata 1925 por Canuto Berea Rodrigo e asimesmo debémolles á *Sociedad Filarmónica* a creación do primeiro conservatorio coruñés (con ensinanzas regladas) en 1935.

Da ampliación desta agrupación (ou fusión coa do Teatro Principal, segundo algunhas fontes) sairía máis adiante a ***Orquesta Sinfónica de la Sociedad Filarmónica*** en 1934. Tiña 57 compoñentes o día da súa presentación e foi dirixida por Alberto Garaizábal, organista da Colexiata e compositor. O concertino en 1936 era Roberto Hervella e entre os músicos estaba E. Rodríguez-Losada, o compositor. Ista orquestra, que na práctica era de cámara moitas veces, veríase truncada pola guerra civil desfacéndose no ano 1939, e aínda que faría algunhas reaparicións esporádicas terminaría por desaparecer en 1944.

En 1947, polo impulso do concellal Antonio López Prado, (ex-compoñente da orquestra da Filarmónica) fúndase, xunto coa Banda Municipal, a ***Orquesta Sinfónica Municipal***. Foi dirixida por Rodrigo A. de Santiago e o concertino era o violinista Horacio Rodríguez Nache. O regulamento estipulaba que os instrumentistas de vento e percusión sairían da Banda, e poderían actuar músicos non profesionais (porque non había cartos). No concerto de presentación tocou entre outras obras o *Concierto de Aranjuez* de Joaquín Rodrigo con Narciso Yepes

como solista. A orquestra estreou obras do seu director e de diversos compositores galegos, como Eduardo Rodríguez-Losada, entre outros. A orquestra non tivo demasiada actividade e deixaría de existir por desavenencias económicas co concello en 1963, aínda que en realidade permaneceu bastantes anos inactiva. Xunto coa Banda e a Orquestra foi fundada o mesmo ano unha Academia de Música, da que non coñecemos a data de desaparición.

En 1971 nace a **Orquesta del Conservatorio**, creada e dirixida por Roxelio Groba, compositor e director da Banda Municipal e do Conservatorio. Tiña en torno a 40 componentes e algúns dos seus concertinos foron Agustín Sánchez, Xosé Carlos García Pardo e Enrique Sanz. Esta orquestra realizou numerosas estreas de compositores galegos (Groba, Gaos, Macías...) e grabou tres discos para a casa Columbia. A partir de 1977 pasou a chamarse *Orquesta de La Coruña, filial del Conservatorio*. A pesares de chamarse así, non era propiamente unha orquestra de estudantes, senón máis ben de profesores, músicos locais e músicos da Banda Municipal. Paralelamente a ensinanza da música na cidade estaba en pleno declive, con só 4 alumnos de corda matriculados no conservatorio o curso 1973-74³. A orquestra desaparecería en 1981.

A **Orquesta de Cámara Municipal** vería a luz en 1981. Tamén dirixida por Roxelio Groba, os concertinos foron sucesivamente Xosé Carlos García Pardo, Enrique Sanz e Antonio Seijo. Aínda que a súa plantilla era de cámara, reforzábbase moitas veces para tocar música sinfónica. Moitos dos seus titulares tocaban tamén na Banda Municipal, e os reforzos de corda procedían principalmente da orquestra da RTVE. Estreou numerosas obras de autores galegos, especialmente do seu director, Roxelio Groba, e grabou catro discos. A mediados dos anos 80 por primeira vez eran contratados músicos extranxeiros, en concreto un cuarteto de cordas checo (que definitivamente quedaría en dúo), cabezas dos seus respectivos atriles. A orquestra, que foi como as súas predecesoras vítima de precariedades económicas, deixou de existir en 1991 para dar paso á Sinfónica.

En 1992 nace a **Orquesta Sinfónica de Galicia**, dirixida por Sabas Calvillo e Víctor Pablo Pérez, con O. Choumak, E. Sánchez Zuber, V. Prevalsky... e finalmente Massimo Spadano de concertinos. Sen dúbida unha das mellores orquestras de España, formada maioritariamente por músicos foráneos, que deu un grande impulso á vida musical da cidade. Orquestra residente do Festival Rossini de Pésaro de 2003 a 2005 e do Festival Mozart da Coruña desde a súa creación, realizou xiras por Alemania e Austria, e ten ofrecido concertos nas mellores salas e ciclos de concertos de España. A súa discografía é asimesmo moi extensa.

A OSG ten varios proxectos artísticos, como a Orquestra de Cámara, o Coro Sinfónico, a Xoven Orquestra e os Nenos Cantores, e organiza todos os anos a súa tempada de concertos, un ciclo de Música de Cámara, o Festival Mozart da Coruña e programas didácticos. Para nós é de suliñar o seu labor na formación dos estudantes coa Orquestra Xove da Sinfónica.

³ Tres violoncellos e un violín. O número de alumnos de corda titulados no conservatorio coruñés no período 1942-82 foi de cinco.

Aínda que non é unha formación sinfónica, gustaríame citar aquí á **Orquestra de Cámara Galega**, fundada no ano 1995 arredor dos irmáns Roxelio (director e concertino) e Clara Groba Otero, fillos do compositor. A orquestra leva xa unha traxectoria importante, que inclúe xiras polo estranxeiro (USA, Arxentina, Austria, Holanda, etc.) e a grabación de varios CD's, interpretando con asiduidade música de Roxelio Groba (pai), entre outros autores galegos.

A última orquestra en aparecer na cidade, xa no século XXI, é a **Orquesta Gaos**. Creada no ano 2009 o seu director é Fernando López Briones, e o concertino Javier Cedrón. Agrupa a alumnos e ex-alumnos dos conservatorios galegos, xunto con algúns profesores, dando saída ás necesidades artísticas dos novos músicos. A actividade da orquestra é notable pese á súa xuventude e carácter semi-profesional, presentando solistas galegos con regularidade nos seus concertos, a máis de participar no Concurso Internacional de piano Cidade de Ferrol como orquestra titular.

Relación cronolóxica

- 1767: Chega a A Coruña a primeira compañía estable de ópera, coa súa orquestra de “virtuosos de música”.
- 1771: Coliseo da rúa da Florida (Nicolà Settaro, compañía italiana de óperas bufas).
- 1812: Nos festexos da Constitución actúa unha orquestra da que non temos máis datos.
- 1823-1889 : Teatro de la Franja (Teatro de Variedades). *Orquesta del Salón Filarmónico*
- 1827: Particellas encuadernadas en Casa Arza (A Coruña)
- 1847- ? : *Orquesta de la Reunión Recreativa e Instructiva de Artesanos* - Directores: Joaquín Lago, Canuto Berea...
- 18?? - ? : *Orquesta del Teatro Principal* (Rosalía Castro, 1838) - Directores: Canuto Berea Rodríguez (1862), Catalá, Hilario Courtier, Ángel Castillo (1896), Canuto Berea Rodrigo (1897?)
- 1878 : Fúndase a sociedade “Lope de Vega”, que contaba con sección de música e orquestra.
- 1917-1934 : *Agrupación de Instrumentos de Arco de la Sociedad Filarmónica Coruñesa* - Directores: Canuto Berea, José Doncel, Alberto Garaizábal (1933)
- 1934-1947 : *Orquesta Sinfónica de la Sociedad Filarmónica* - Director : Alberto Garaizábal
- 1947-1963 : *Orquesta Municipal de La Coruña* - Director: Rodrigo A. de Santiago
- 1971-1981 : *Orquesta de La Coruña, filial del Conservatorio* - Director: Roxelio Groba
- 1981-1991 : *Orquesta de Cámara Municipal* - Director: Roxelio Groba
- 1992 : *Orquesta Sinfónica de Galicia* - Director: Víctor Pablo Pérez
- 1995 : *Orquesta de Cámara Galega* - Director: Roxelio Groba Otero
- 2009 : *Orquesta Gaos* - Director: Fernando López Briones

Bibliografía:

VISO SOTO, M.: *Voz Orquesta na Gran Enciclopedia Galega*, tomo XXIII (Santiago, 1984)

SÁNCHEZ GARCÍA, J. A.: *La arquitectura teatral en Galicia* (A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1997)

ANDRADE MALDE, J.: *La Banda Municipal de La Coruña y la vida musical de la ciudad* (A Coruña, 1998)

LÓPEZ CALO, J.: *La musica en Galicia* ("Galicia Eterna", vol IV, págs. 877-931, Santiago de Compostela, 1981)

VARIOS: *Memoria del Conservatorio Profesional de Música y Declamación. 1942-1982* (A Coruña: Gráficas do Castro, 1982).